

СКЛАД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ СТ. 239-1 КК УКРАЇНИ (НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ГРУНТОВИМ ПОКРИВОМ (ПОВЕРХНЕВИМ ШАРОМ) ЗЕМЕЛЬ): ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

МЕЛЬНИК Петро Васильович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького

УДК 343.13(477)

У даній статті досліджено окремі питання кримінально-правової охорони земель під незаконне зняття або перенесення їх ґрунтового покриття. Зокрема, проаналізовано предмет і об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України, з урахуванням положень чинного земельного законодавства України, і запропоновано внесення змін до цієї статті КК України.

Ключові слова: земля, ґрунт, ґрунтовий покриття земель, поверхневий шар ґрунту, зняття та перенесення ґрунтового покриття.

Постановка проблеми

На підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» №1708-VI від 5 листопада 2009 року до Кримінального кодексу України включено ст. 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покритвом (поверхневим шаром) земель», яка була покликана усунути прогалини законодавства і розмежувати кримінальну та адміністративну відповідальність, тобто підвищити рівень кримінально-правової охорони земель. Проте, з часу криміналізації цього діяння відповідна стаття КК України не знайшла значного застосування, незважаючи на факти незаконного заволодіння ґрунтовим покритвом (поверхневим шаром) земель. Так, на сайті Державної екологічної інспекції України зазначено, що державними інспекторами з охорони навколишнього природного се-

редовища Житомирської області у минулому році було проведено перевірку щодо законності видобутку піску Службою автомобільних доріг у Житомирській області під час здійснення капітального ремонту автомобільної дороги Київ-Ковель-Ягодин (на Люблін) на території Олевського району. За її результатами спеціалістами Держекоінспекції проведено розрахунки розміру шкоди, заподіяної державі внаслідок зняття ґрунтового покриття (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу. Згідно з проведеними розрахунками, загальна сума збитків, завданих державі Службою автомобільних доріг в Житомирській області внаслідок зняття ґрунтового покриття без спеціального дозволу, склала 511674,49 грн. [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання ефективності кримінально-правової охорони земель статтею 239-1 КК України, визначення ознак цього складу злочину знайшло відображення у працях М.І. Мельника, М.І. Хавронюка, П.С. Берзіна, А.М. Мірошніченка І.І. Митрофанова, А.М. Притули.

Постановка завдання

Метою даного дослідження є здійснення аналізу предмета і об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України, з урахуванням положень чинного земельного законодавства України, а також

виділення проблемних питань і формування пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

Предметом складу злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель) виступає ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель [1; 5, с.51]. Проте, при характеристиці предмета цього злочину науковці дають визначення лише ґрунтового покриву земель [5, с.51; 8, с.733;].

У зв'язку з тим, що стаття 239-1 КК України є бланкетною, тому з метою визначення поняття «ґрунтовий покрив (поверхневий шар) земель» доцільно проаналізувати положення чинного земельного законодавства України.

Ст. 1 Закону України «Про охорону земель» встановлює, що земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею; ... ґрунт – це природно-історичне органічно-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості [12]. Тобто ґрунт є поверхневою складовою частиною землі й характеризується такою властивістю, як родючість. Родючість ґрунту - це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту[12].

До того ж ґрунт має різні прошарки відповідно до структури ґрунтового профілю, верхній шар є найбільш родючий. А зняття ґрунтового покриву прямо пов'язане з зняттям родючого шару ґрунту. Це впливає з аналізу ст. 52 Закону «Про охорону земель», яка регулює порядок рекультивації земель. Зокрема, при знятті ґрунтового покриву здійснюється пошарове зняття і роздільне складування верхнього, найбільш родючого шару ґрунту, та інших прошарків ґрунту відповідно до структури ґрунтового профілю, а також материнської породи

(ч.3 ст. 52 Закону України «Про охорону земель»).

Нормативне визначення ґрунтового покриву земельних ділянок здійснено у Порядку видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок, затвердженого наказом Державного комітету України по земельних ресурсах №1 від 4 січня 2005р. П. 2 даного Порядку передбачає, що ґрунтовий покрив земельних ділянок – це поверхневий шар ґрунту, який характеризується родючістю [10]. Як бачимо, не дивлячись на те, що у назві цього підзаконного нормативного акту і його змісті використовується термін «ґрунтовий покрив (родючий шар ґрунту) земельних ділянок», тлумачення здійснено лише ґрунтовому покриву земельних ділянок. Терміном «ґрунтовий покрив (родючий шар ґрунту) земельних ділянок» оперує також Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 963 від 25 липня 2007р. [9].

Отже, відповідно до викладеного, ґрунтовий покрив земельної ділянки – це поверхневий шар природно-історичного органічно-мінерального тіла, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості, тобто здатності задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку.

Термін «ґрунтовий покрив» вживається у земельному законодавстві, коли мова йде про його зняття, перенесення, нанесення (ст. 168 Земельного кодексу України, Закон України «Про охорону земель», Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»).

Проте, у ст. 239-1 Кримінального ко-

дексу України використовується термін «грунтовий покрив (поверхневий шар) земель». У даному словосполученні термін «поверхневий шар» поміщено у дужки, які є розділовим знаком пунктуації. Відповідно до правил українського правопису у дужки беруться: 1. Підзаголовки, пояснення іншомовних та маловідомих слів тощо; 2. Вставні слова та вставні речення, подані як додаткові уваги до тексту; 3. Ремарки в драматичних творах при прямій мові дійових осіб; 4. Фрази, що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи; 5. Прізвище автора, що стоїть після цитати, наведеної з його творів; 6. Знак питання або знак оклику в цитатах для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу [13, с.179-180]. Вбачається, що у даному випадку дужки вжито для підзаголовку, пояснення. Тобто, поверхневий шар використано як підзаголовок, пояснення ґрунтового покриву земель. Доцільно з'ясувати поняття поверхневого шару.

Ст. 168 Земельного кодексу України передбачає, що власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель. При здійсненні діяльності, пов'язаної з порушенням поверхневого шару ґрунту, власники земельних ділянок та землекористувачі повинні здійснювати зняття, складування, зберігання поверхневого шару ґрунту та нанесення його на ділянку, з якої він був знятий (рекультивация), або на іншу земельну ділянку для підвищення її продуктивності та інших якостей [4]. Поверхневий шар ґрунту, який характеризується родючістю, є ґрунтовим покривом земельних ділянок [10].

Ст. 79 Земельного кодексу України оперує терміном «поверхневий (ґрунтовий) шар» у розумінні, що право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав

інших осіб [4].

Слід також відзначити, що закони України «Про охорону земель» і «Про державний контроль за використанням та охороною земель» використовують термін «родючий шар ґрунту» при регулюванні зняття, збереження і його нанесення.

Аргументовано видається позиція проф. П.С. Берзіна і А.М. Мірошніченка щодо поняття ґрунтового покриву і поняття поверхневого шару як рівнозначних, а поняття ґрунтового покриву як похідного від поняття ґрунту, яке вказує на певний поверхневий шар ґрунту, що розташовується у просторі земельної ділянки (землі). Тому ґрунт у чинному земельному законодавстві обґрунтовано визнається одним із складників земельних ділянок (землі) [1].

Неузгодженості у термінологічному навантаженні понять «ґрунтовий покрив», «поверхневий шар», «родючий шар ґрунту» є присутніми у чинному законодавстві України. Слід відзначити, що до Верховної Ради України було внесено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту)» з реєстраційним № 11231 від 18.09.2012 р. Згідно з пояснюючою запискою до вказаного проекту, його метою було уточнення на законодавчому рівні термінів, які застосовуються у Земельному кодексі України та Законі України «Про охорону земель» (ґрунтовий покрив, родючий шар ґрунту, поверхневий шар ґрунту) [11]. Проте, зміст цих уточнень полягав у приєднанні до терміну «ґрунтовий покрив» терміну «родючий шар ґрунту», без нормативного визначення цих понять.

Тому слід підтримати позицію Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, викладену у Висновку до даного проекту, що за таких умов не зовсім зрозумілим є правове навантаження, яке має нести термін «родючий шар ґрунту» у запропонованому поєднанні з терміном «ґрунтовий покрив». Адже поняття останнього за логікою є більш широким і включає у свій зміст родючий шар ґрунту [11].

На підставі вищевикладеного, можна сказати, що використання терміну «ґрун-

товий покрив (поверхневий шар) земель» у ст. 239-1 Кримінального кодексу України є некоректним, не відповідає положенням земельного законодавства і не сприяє ефективності кримінально-правової охорони земель. На нашу думку, обґрунтованим є використання терміну «ґрунтовий покрив земель», який і буде виступати предметом цього злочину.

Відповідно до диспозиції ст. 239-1 КК України об'єктивна сторона цього складу злочину характеризується незаконним заволодінням ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель. У літературі можна зустріти широке розуміння об'єктивної сторони цього злочину, а саме: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК) слід розуміти як умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі, а так само власником чи законним користувачем з порушення встановленого порядку зняття та перенесення ґрунтового покриву (поверхневого шару ґрунту) земельних ділянок [5, с.51]. Існує і вужче поняття - фактично під незаконним заволодінням ґрунтовим покривом треба розуміти зняття та перенесення родючого шару ґрунту земельної ділянки, вчинене всупереч встановленому порядку [8, с.733].

На нашу думку, при визначенні об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України, доцільно враховувати те, що, по-перше, відповідно до земельного законодавства порушення ґрунтового покриву земель в основному здійснюється шляхом його зняття і перенесення. По-друге, для зняття і перенесення ґрунтового покриву необхідно отримати дозвіл спеціально уповноваженого органу. По-третє, слід відрізнити ґрунтовий покрив і ґрунтову масу – знятий родючий шар ґрунту (ст. 1 Закону України «Про охорону земель») [12]. По-четверте, самовільне зайняття земельної ділянки утворює склад злочину проти власності (ст. 197-1 КК України).

Тому підтримуємо позицію проф. П.Берзіна про те, що незаконне заволодіння ґрунтовим покривом земельної ділянки (її по-

верхневим шаром) означає його зняття та перенесення без дозволу спеціально уповноважених органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, або за наявності такого дозволу, але з порушенням існуючого порядку (правил) зняття і перенесення ґрунту земельної ділянки [2, с. 10].

Для власників земельних ділянок та землекористувачів, діяльність яких пов'язана з порушенням поверхневого (родючого) шару ґрунту обов'язковим є отримання дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок. Дозвіл не вимагається у випадках, якщо переміщення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) здійснюється в межах однієї тієї ж самої земельної ділянки, що надана для ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва та будівництва індивідуальних гаражів. Спеціальний дозвіл на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок - це офіційний документ, який видається на підставі затвердженого в установленому законом порядку проекту землеустрою і дає право власнику земельної ділянки чи землекористувачу на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельної ділянки [10].

Слід відзначити, що земельне законодавство не використовує поняття заволодіння ґрунтовим покривом земель. А оперує термінами «зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок», «порушення поверхневого шару ґрунту», «зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту».

Висновки

На підставі вищевикладеного, вважаємо за доцільне назвати ст. 239-1 КК України «Незаконне зняття або перенесення ґрунтового покриву земель», а ч. 1 цієї статті викласти у наступній редакції: «Незаконне зняття або перенесення ґрунтового покри-

ву земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля».

Отже, предметом цього складу злочину буде ґрунтовий покрив земель – поверхневий шар природно-історичного органо-мінерального тіла, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості, тобто здатності задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку.

Об'єктивна сторона злочину полягатиме у незаконному знятті або перенесенні ґрунтового покриву земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Незаконне зняття або перенесення ґрунтового покриву земель – це: 1) зняття або перенесення ґрунтового покриву земель без спеціального на те дозволу, крім випадків, коли він не є обов'язковий; 2) недотримання вимог дозволу на зняття або перенесення ґрунтового покриву земель.

Література

1. Берзін П., Мірошніченко А. Про законодавчі потуги вирішувати явні проблеми в кримінальному праві [Електронний ресурс] / П. Берзін, А. Мірошніченко. – Режим доступу : <http://www.yuricom.com/ua/consultation/faq/?id=11683>

2. Берзін П. Проблеми визначення окремих ознак складу незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», № 89. - 2011. – С.9-13.

3. За зняття ґрунтового покриву заподіяно шкоду в сумі 511674,49 грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dei.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=53:za-znyattya-gruntovogo-pokrivu-zapodiyano-shkodu-v-sumi-51167449-grn&catid=7&Itemid=261

4. Земельний кодекс України: кодекс, закон України № 2768-III, 25.10.2001р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

5. Злочини проти довкілля : навчальний посібник / І.І. Митрофанов, А.М. Притула. –

SUMMARY

The articles researches some issues of criminal and legal protection of lands from illegal removal or transportation of their soil cover. In particular, the subject and corpus delicti provided by 239-1 Art. of the Criminal Code of Ukraine were analyzed taking into consideration the effective Land Law of Ukraine and amendments to this article of the Criminal Code were proposed.

Суми: Університетська книга, 2010. - 205с.

6. Про державний контроль за використанням та охороною земель: закон України № 963-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>

7. Кримінальний кодекс України: кодекс, закон України № 2341-III від 05.04.2001р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316с.

9. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України № 963 від 25.07.2007р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF>

10. Про затвердження Порядку видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок: наказ Державного комітету України по земельних ресурсах №1 від 04.01.2005р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0070-05>

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо збереження ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44432

12. Про охорону земель: закон України № 962-IV від 19.06.2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/962-15>

13. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. — К.: Наук. думка, 2012. — 288 с.